

Dawid Mielnik*
WT KUL, Lublin

CZY „OGÓLNE WPROWADZENIE DO MSZAŁU RZYMSKIEGO” Z 1969 ZAWIERAŁO NIEKATOLICKĄ DEFINICJĘ MSZY ŚW.?

Definicja Mszy św. zawarta w siódmym punkcie *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* spotkała się z silnym sprzeciwem ze strony niektórych środowisk przywiązanych do tradycyjnego nauczania Kościoła. Definicji zarzucano odejście od typowo katolickiej terminologii oraz tworzenie jej pod wpływem środowisk protestanckich. W świetle przeprowadzonych w niniejszym opracowaniu analiz należy stwierdzić, że słuszność oskarżenia o niekatolicki charakter definicji Mszy św. jest uzależniona od przyjętej metodologii. Jeżeli podchodzi się do definicji od strony analizy komponentów rzeczywistości liturgii w rozumieniu systemu katolickiego, oskarżenie o niekatolicki charakter jest niesłuszne. Jeżeli jednak podchodzi się do definicji od strony precyzacji terminologicznej z powodu różnic w rozumieniu tej samej rzeczywistości przez różne konfesje chrześcijańskie, zarzut jest jak najbardziej zasadny.

WPROWADZENIE

Msza św. już od najdawniejszych czasów stanowiła swoistego rodzaju serce kultu katolickiego. Zwłaszcza w XVI wieku stała się ona obiektem licznych ataków ze strony grup protestanckich. Działo się tak, dlatego że reformatorzy mieli inne rozumienie samej liturgii, odbiegające znacząco od katolickiej interpretacji Eucharystii. Wskutek tego pojawiło się wyraźne rozróżnienie na protestanckie i katolickie rozumienie Mszy św. Teologowie obu konfesji z czasem wypracowali pewne określenia i konotacje charakteryzujące interpretacje liturgii w ramach określonego systemu chrześcijańskiego: dla określenia Eucharystii w ramach systemu

* Dawid Mielnik – absolwent teologii, filozofii, studiów podyplomowych z edytorstwa oraz informatyki, posiadacz międzynarodowego certyfikatu z zakresu grafiki komputerowej EITCA/CG. Autor monografii naukowej, dwóch dzieł z zakresu literatury pięknej oraz wielu artykułów naukowych. Adres e-mail: mielnik.dawid@gmail.com.

katolickiego posługiwano się definicjami katolickimi¹, a dla określenia Eucharystii w ramach systemu protestanckiego poszczególnymi definicjami protestanckimi².

Pewnym wyłomem od tej zasady wydaje się rok 1969, kiedy Stolica Apostolska opublikowała wprowadzenie do nowego Mszału rzymskiego. Zawarta tam definicja Mszy św. spotkała się z krytyką ze strony katolików przywiązanych do tradycyjnego nauczania Kościoła³. Postawili oni zarzut, że owa definicja nie jest katolicka, ale przesiąknięta silnymi wpływami nurtu protestanckiego. Takie oskarżenie pojawiło się m.in. w dokumencie *Krótką analiza krytyczna „novus ordo missae”*. Zarzut przyczynił się do modyfikacji *Ogólnego wprowadzenia* w pierwszym typicznym wydaniu Mszału rzymskiego z 1970 roku do tego stopnia, że zawarta tam definicja wyraźnie różni się od tej opublikowanej w 1969 roku.

Celem niniejszego opracowania jest próba ustalenia, czy zarzut niekatolickości wobec definicji Mszy św. zawarty w siódmym punkcie *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* z 1969 roku jest zasadny. W znalezieniu odpowiedzi na postawiony problem pomocna była analiza porównawcza obu definicji liturgii. W pracy wykorzystano również analizę terminologiczną pod kątem postawionych względem definicji zarzutów. Opracowanie składa się z czterech części. Najpierw podano okoliczności powstania obu definicji. Następnie przedstawiono różnice między obiema definicjami liturgii oraz analizę zasadności postawionych w *Krótkiej analizie krytycznej* zarzutów. Dalej przedstawiono złożoności problematyki pod kątem metodologicznym. Na końcu zawarto próbę odpowiedzi na postawiony problem.

OKOLICZNOŚCI POWSTANIA OBU DEFINICJI

Odnowa liturgiczna po II Soborze Watykańskim nie ograniczała się do powierzonego przejrzenia Mszału i wprowadzenia kilku kosmetycznych poprawek. Zmiany dotyczyły praktycznie całej Mszy św. (łącznie z kanonem i słowami konsekracji) oraz rubryk wprowadzających do Mszału. Początkowo reformy wprowadzono w ramach funkcjonującej uprzednio liturgii celebrowanej według Mszału Jana XXIII⁴. Z czasem bazą wyjściową do dalszych modyfikacji stała się *missa*

¹ Różne określenia Mszy św. można odnaleźć w: B. Nadolski, *Liturgika*, t. 4: *Eucharystia*, Poznań 2011, s. 106–108. Journet z kolei klasyfikuje poszczególne określenia liturgii według „stopnia ważności”. Zob. K. Journet, *Msza Święta. Obecność Ofiary krzyżowej*, Poznań 1959, s. 249–250.

² Nauczanie poszczególnych wyznań protestanckich, mimo że nie jest dokładnie takie samo, ma pewien wspólny im element.

³ Por. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, w: *Leksykon liturgii*, B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1087; J. Miazek, *To czynicie na Moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, Warszawa 1987, s. 81.

⁴ Zmiany te szczególnie wyrażono w dwóch ważnych instrukcjach wydanych przez Świętą Kongregację Obrzędów: *Inter oecumenici* oraz *Tres abhinc annos*. Zob. Sacra Congregatio Rituum, *Instructio ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam*, „Acta Aposto-

normativa przedstawiona przez Bugninię w Watykanie w 1967 roku. To właśnie tę formę z kilkoma nieznacznymi zmianami wprowadzono w Kościele katolickim obrządku łacińskiego w miejsce celebrowanej dotąd liturgii skodyfikowanej po raz pierwszy przez Piusa V w 1570 roku.

Przed wydaniem całego Mszału w 1970 roku Stolica Apostolska opublikowała *ordo missae* oraz *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego* w 1969 roku. W tym właśnie roku 3 kwietnia papież Paweł VI Konstytucją apostolską *Missale Romanum* zatwierdził wydanie typiczne nowego mszału. Parę dni później, 6 kwietnia, Kongregacja Obrzędów zatwierdziła pierwszą część nowego Mszału. Znalazły się w niej m.in. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, *ordo missae*, prefacje oraz cztery modlitwy eucharystyczne⁵. Praktycznie wszystkie te elementy spotkały się z bardzo silną krytyką ze strony środowisk przywiązanych do celebracji liturgii według *vetus ordo*. Jednym z głównych zarzutów wysuwanych wobec nowego Mszału było oskarżenie o zerwanie z tradycją oraz protestantyzację katolickiej Mszy⁶.

Jednym z najbardziej głośnych wystąpień skierowanych przeciwko odnowionej liturgii była interwencja kojarzona z kardynałami Ottavianim i Baccim, związana z dokumentem *Breve esame critico del Novus Ordo Missae (Krótka analiza krytyczna „novus ordo missae”)*. Przywołanie, choćby w zarysie, historii kształtowania się tej pozycji jest o tyle ważne, o ile to właśnie ona przyczyniła się do istotnych zmian wprowadzonych w ostatecznej wersji nowego Mszału z 1970 roku, w tym również do definicji Mszy św. z punktu siódmego *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego*.

Celem wspomnianego dokumentu była chęć pokazania dwuznaczności oraz protestanckich wpływów w obrębie opracowanego nowego *ordo missae*. *Krótka analiza krytyczna* zawierała miejscami ostre zarzuty i mocne sformułowania. Autorami tego dokumentu było dwunastu teologów katolickich związanych z Coetus Internationalis Patrum⁷. Autorzy chcieli jednak zwiększyć rangę swego pisma przez uzyskanie podpisów wysokich dygnitarzy kościelnych. Chociaż w pierwotnym zamyśle dokument miał być podpisany nawet przez kilkunastu kardynałów, to głównym problemem było znalezienie osoby, która byłaby gotowa podpisać się

licae Sedis” 56 (1964), s. 877–900; Sacra Congregatio Rituum, *Instructio altera ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam*, „Acta Apostolicae Sedis” 59 (1967), s. 442–448.

⁵ Por. Z. Wit, *Nowe „Ordo Missae”*, w: *Ante Deum stantes*, red. S. Koperek, Kraków 2002, s. 257.

⁶ Por. I. Słoma, *Zwyczajna i nadzwyczajna forma rytu rzymskiego wzajemnym ubogaceniem*, „Roczniki Teologiczne” 61 (2014), nr 8, s. 157.

⁷ Była to nieformalna grupa przywiązanych do tradycyjnego nauczania teologów zawiązana podczas II Soboru Watykańskiego w celu ograniczenia wpływu sojuszu reńskiego, związku osób o modernistycznych poglądach.

jako pierwsza. Pod dokumentem był nawet gotowy podpisać się kard. Larraona⁸, niemniej nie chciał tego czynić przed złożeniem swoich podpisów przez kardynałów Ottavianiego i Baccię⁹.

Pierwszy z nich, mimo pewnego wahania spowodowanego ostrym tonem pisma, podpisał się pod dokumentem 13 września 1969 roku¹⁰. Chociaż teoretycznie decyzja kardynała ułatwiała zbieranie kolejnych podpisów, to wskutek przypadkowej i niechcianej publikacji dokumentu na łamach francuskiego pisma „*Itinéraires*” autorzy byli zmuszeni przyspieszyć swe działania¹¹. Pod koniec września jako drugi pod dokumentem podpisał się kard. Bacci¹², a już dzień później pismo dostarczono do papieża¹³.

W obliczu upublicznienia dokumentu Paweł VI zmuszony był do publicznego ustosunkowania się do podnoszonych przeciwko odnowionej Mszy zarzutów. Uczynił to w dwóch mowach wygłoszonych 19 i 26 listopada¹⁴. Papież bronił w nich zasadności wprowadzonych zmian oraz zapewniał o ich ortodoksji. Opinię Pawła VI podparła odpowiedź Prefekta Kongregacji Nauki Wiary z 12 października 1969 roku, w której Seper stwierdził, że zarzuty sformułowane w *Krótkiej analizie* są „przesadzone, niesłuszne, emocjonalne i fałszywe”¹⁵.

Dla dokładniejszego zrozumienia okoliczności powstania pierwszej definicji Mszy św. z 1969 roku niezmiernie ważna jest uwaga, że owej definicji, jak również całego *Ogólnego wprowadzenia*, Paweł VI nie przeczytał w wersji finalnej. Taką informację przekazali Journet oraz Boxler¹⁶. Papież chciał ograniczyć się do osobistej lektury *ordo missae*, *Ogólne wprowadzenie* natomiast miało zostać przekazane do Kongregacji Nauki Wiary w celu weryfikacji. Tak się jednak nie stało, ponieważ odpowiedzialny za przekazanie dokumentu Bugnini tego nie zrobił¹⁷. *Ogólne wprowadzenie* opublikowano zatem bez rewizji ze strony Kongregacji czy papieża.

⁸ Jako że Larraona był prefektem Kongregacji ds. Obrzędów, jego poparcie dla dokumentu z pewnością bardzo wiele by znaczyło.

⁹ Zob. M. Davies, *Nowa msza papieża Pawła*, Warszawa 2014, s. 390.

¹⁰ Ottaviani był prefektem Kongregacji Nauki Wiary. Jego poparcie dla dokumentu było zatem niezwykle ważne.

¹¹ Zob. P. Milcarek, *Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej*, Dębogóra 2009, s. 228. W pierwotnym zamiśle dokument miał być doręczony Pawłowi VI przed oficjalną publikacją, aby papież mógł spokojnie się z nim zapoznać i ustosunkować do niego.

¹² Znany łатыnista włoski, przeciwnik liturgii w językach narodowych.

¹³ Zob. M. Davies, *Nowa msza*, s. 391.

¹⁴ Zob. Paweł VI, *Christifidelibus in Basilica Vaticana coram admissis de novo proxime inducendo Ordine Missae Beatissimus Pater loquitur*, „*Acta Apostolicae Sedis*” 61 (1969), s. 777–780.

¹⁵ Cyt. za: C. Krakowiak, *Wiara, Kościół, liturgia*, Lublin 2016, s. 189; tenże, *Dlaczego nadzwyczajna forma celebracji Mszy Świętej?*, w: *Jedna wiara, jedna Msza. Od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, red. C. Krakowiak, B. Migut, Lublin 2009, s. 177.

¹⁶ Zob. R. Amerio, *Iota unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, Komorów 2009, s. 694.

¹⁷ Zob. M. Davies, *Nowa msza*, s. 407.

Pomimo wyraźnych deklaracji papieża i Kongregacji Nauki Wiary *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego* nie pozostało bez zmian. Pod wpływem krytyki uzupełniono dokument o liczący piętnaście punktów wstęp oraz zmodyfikowano niektóre punkty *Ogólnego wprowadzenia*. Wśród tych punktów, które skorygowano, znalazł się również punkt siódmy dokumentu¹⁸. Z tego powodu promulgowany 26 marca 1970 roku Mszał zawierający zmodyfikowaną wersję *Ogólnego wprowadzenia* ma również zmienioną definicję Mszy św.

ANALIZA PORÓWNAWCZA DEFINICJI Z 1969 ORAZ 1970 ROKU

Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego wydane w 1969 roku podaje w siódmym punkcie następującą definicję Mszy św.:

Cena dominica sive Missa est sacra synaxis seu congregatio populi Dei in unum convenientis, sacerdote praeside, ad memoriale Domini celebrandum. Quare de sanctae Ecclesiae locali congregatione eminenter valet promissio Christi: «Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum» (Mt 18,20)¹⁹.

Na gruncie języka polskiego można by tę definicję przełożyć następująco²⁰:

Wieczera Pańska lub Msza jest świętym zebraniem²¹ Ludu Bożego zebranego razem, pod przewodnictwem kapłana, aby sprawować pamiątkę Pana. Dlatego do lokalnego zgromadzenia Kościoła świętego odnosi się w szczególności obietnica Chrystusa: „Gdzie są dwaj albo trzej zebrani w Imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18,20).

Tymczasem Mszał rzymski wydany w 1970 roku w *Ogólnym wprowadzeniu do Mszału rzymskiego*, w tym samym punkcie, zawiera następującą definicję:

In Missa seu Cena dominica populus Dei in unum convocatur, sacerdote praeside personamque Christi gerente, ad memoriale Domini seu sacrificium eucharisticum celebrandum. Quare de huiusmodi sanctae Ecclesiae coadunatione locali eminenter valet promissio Christi: «Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum» (Mt 18,20). In Missae enim celebratione, in qua sacrificium Crucis perpetuatur, Christus realiter praesens adest in ipso coetu in suo nomine congregato, in

¹⁸ Członkowie *Consilium* nie chcieli zmieniać tej definicji, bardzo nalegali na to jednak członkowie Kongregacji Nauki Wiary. Zob. M. Zachara, *Krótką historią Mszału rzymskiego*, Warszawa 2014, s. 169; J. Kowalski, *Motu proprio „Summorum Pontificum” Benedykta XVI z 7 lipca 2007*, w: *Introito ad altare Dei. Księdzu Profesorowi Stefanowi Koperkowi CR z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia kapłaństwa*, red. S. Koperk, Kraków 2008, s. 228.

¹⁹ *Ordo Missae. Editio typica*, Vatican 1969, s. 15.

²⁰ Tłumaczenie autorskie oparte na słownictwie wykorzystanym w: Komisja Episkopatu do spraw Liturgii, *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971), nr 1, s. 10.

²¹ Łaciński termin *synaxis* wywodzi się pośrednio od gr. czasownika *synagō*.

persona ministri, in verbo suo, et quidem substantialiter et continenter sub speciebus eucharisticis²².

Ta definicja jest tłumaczona na język polski następująco:

Na Mszy, czyli Wieczerzy Pańskiej, Lud Boży gromadzi się pod przewodnictwem kapłana, który zastępuje Chrystusa, aby sprawować pamiętkę Pana, czyli ofiarę eucharystyczną. Dlatego do lokalnego zgromadzenia Kościoła świętego odnosi się w szczególności sposób obietnica Chrystusa: „Gdzie są dwaj albo trzej zebrani w Imię moje, tam jestem pośród nich” (Mt 18,20). W czasie odprawiania Mszy, w której została uwieczniona ofiara Krzyża, Chrystus jest rzeczywiście obecny w samym zgromadzeniu zebranych w Jego imię, w osobie kapłana, w swoim słowie i wreszcie w sposób substancjalny i trwały pod postaciami eucharystycznymi²³.

Już po pobieżnej lekturze obu tekstów można zauważyć, że definicja zawarta w Mszału z 1970 roku jest niemal dwukrotnie dłuższa. Chociaż wzbogacono ją przede wszystkim o jedno rozbudowane zdanie umieszczone po pierwotnej definicji, to można również zauważyć pewne korekty we wcześniejszej części tekstu. Owe korekty nieco zmieniają treść oraz inaczej rozkładają akcenty.

Początkowa wersja wskutek obecności w niej na samym początku czasownika kopulatywnego „być” bardziej przypominała definicję, gdyż starała się określić, czym Msza św. jest. W poprawionym wariantcie *Ogólnego wprowadzenia*, wskutek eliminacji tego czasownika, mocniej położono akcent na to, co się na Eucharystii dzieje. Określenia Mszy jako „świętego zebrania” (łac. *sacra synaxis*) oraz „zebrania” (łac. *congregatio*) całkowicie wyeliminowano w drugiej wersji²⁴. Zrezygnowano również z imiesłowu zbudowanego na czasowniku *convenire* na rzecz biernej formy terminu *convocare*²⁵. O ile w początkowym wariantcie definicję otwierało wyrażenie „Wieczerza Pańska”, które było dookreślone przez termin „Msza”, o tyle w wersji finalnej zamieniono kolejnością te dwa określenia i zmieniono spójnik łączący z *sive* na *seu*.

²² *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum. Editio iuxta Typicam*, Vatican 1970, s. 29. Taką samą definicję ma trzecie wydanie Mszału rzymskiego. Zob. *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Città del Vaticano 2002, s. 26. W tym wydaniu punkt zawierający tę definicję ma numer 27. Inna numeracja wynika przede wszystkim z faktu włączenia do ciągłej numeracji wstępu, który w pierwszym wydaniu Mszału rzymskiego z 1970 roku paginowany był odrębnie. Zob. J. Miazek, *Trzecie wydanie Mszału rzymskiego Pawła VI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 16 (2003), s. 183.

²³ Komisja Episkopatu do spraw Liturgii, *Ogólne wprowadzenie*, s. 10.

²⁴ Termin *congregatio* pojawia się w poprawionej definicji tylko w formie czasownikowej.

²⁵ Warto zauważyć, że oba słowa mają prefiks *con* wyrażający w pewien sposób ideę łączności i wspólnoty.

W dalszej kolejności zdecydowano się na dwa ważne uzupełnienia. Po pierwsze, początkowe wyrażenie „pod przewodnictwem kapłana” wzbogacono o frazę „który zastępuje Chrystusa”. Po drugie, rozszerzenia doczekało się również określenie Mszy jako „pamiętki Pana”. W poprawionym wariantcie definicji uzupełniono to wyrażenie o dookreślenie „ofiara eucharystyczna”. Trzecim dodatkiem jest przysłówek *huiusmodi*, nieprzetłumaczony w oficjalnym tekście polskim²⁶. Wreszcie w ramach podstawowego tekstu definicji zastąpiono termin *congregatio* wyrazem *coadunatio*.

Ostatnią zmianą pierwszej definicji jest wzbogacenie tekstu o długie zdanie zawierające kilka bardzo ważnych informacji. W tym uzupełnieniu jest mowa o uwiecznieniu ofiary Chrystusa na Golgocie podczas każdorazowej celebracji Mszy św. oraz o sposobach obecności Syna Bożego. W tym drugim elemencie wyróżniono cztery rodzaje obecności Chrystusa (w zgromadzeniu, kapłanie, słowie i pod postaciami eucharystycznymi). Szczególnie ważne jest rozpisanie sposobu obecności Syna Bożego w przeistoczonym chlebie i winie. Według autorów dokumentu ta obecność jest substancjalna i trwała.

ZARZUTY KRÓTKIEJ ANALIZY WOBEC PIERWOTNEJ WERSJI DEFINICJI MSZY ŚW.

Autorzy dokumentu w rozdziale drugim umieścili swoje spostrzeżenia dotyczące mankamentów obecnych w podanej w *Ogólnym wprowadzeniu* definicji Mszy św. Formułują oni pięć zasadniczych zarzutów: definicja nie podkreśla rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, rzeczywistości ofiary, sakramentalnego charakteru kapłana, wewnętrznej wartości ofiary niezależnej od obecności zgromadzenia oraz miesza sposoby obecności Chrystusa.

Należy zaznaczyć, że pierwszy zarzut jest słuszny²⁷. W pierwotnej definicji z 1969 roku była tylko jedna aluzja do obecności Chrystusa. Podparto ją cytatem z Ewangelii według św. Mateusza. W świetle całego kontekstu należy jednak stwierdzić, że ten tekst skrypturystyczny odnosi się do obecności Chrystusa w zgro-

²⁶ Oznacza on po łacinie: „taki”, „tego rodzaju”.

²⁷ Istotne jest uwypuklenie pewnego rozróżnienia. Zarówno katolicy, jak i protestanci mogą mówić o „rzeczywistej” obecności Chrystusa w chlebie i winie. Protestanci jednak rozumieją ten termin jako mówiący o symbolicznej obecności Syna Bożego. Katolicy tymczasem interpretują go w kategoriach artystotelesowsko-tomaszowych, a więc w znaczeniu obecności istotowej. Z tego powodu dla uniknięcia dwuznaczności w przypadku katolików najlepiej byłoby posługiwać się wyrażeniem „substancjalna obecność”, które dla protestantów jest nie do przyjęcia. Zob. M. Davies, *Zniszczenie Mszy Świętej, czyli Godly Order Cranmera*, Komorów 2016, s. 130–131.

madzeniu²⁸. W poprawionej definicji aspekt rzeczywistej obecności Syna Bożego w konsekrowanych postaciach zaznaczono już wyraźnie przez dodanie sformułowania mówiącego o trwałej i substancjalnej obecności Chrystusa w Eucharystii.

W przypadku drugiego zarzutu jedynym ewentualnym odniesieniem do rzeczywistości ofiary byłoby sformułowanie mówiące o sprawowaniu pamiątki Pana²⁹. Ponieważ jednak samo wyrażenie nie jest jednoznaczne, nie można go rozumieć tylko na sposób katolicki. Nawet uwzględnienie kontekstu, w którym pojawia się to sformułowanie, nie pozwala na dokładne stwierdzenie, jak należy je rozumieć. Zmodyfikowana definicja ma już dwa odniesienia do rzeczywistości ofiary. Po pierwsze, przez wprowadzenie eksplikacji do wyrażenia „pamiątka Pana” w postaci wyrażenia „ofiara eucharystyczna”. Po drugie, przez umieszczenie sformułowania mówiącego o „uwiecznieniu ofiary krzyża”.

Trzeci zarzut również należy uznać za formalnie poprawny³⁰. Jedyna aluzja do osoby celebransa pojawia się w wyrażeniu „pod przewodnictwem kapłana”. Nie wynika jednak z niego, jakoby celebrans miał mieć jakąś szczególną pozycję w zgromadzeniu z wyjątkiem funkcji przewodniczenia. W drugiej definicji sprawa wygląda już inaczej. Po pierwsze, pojawia się uzupełnienie mówiące o tym, że celebrans zastępuje Chrystusa. Po drugie, tekst wspomina o obecności Chrystusa w kapłanie³¹.

Czwarty zarzut także znajduje swoje uzasadnienie w definicji z 1969 roku. Tekst ten zawsze wypowiada się o Mszy św. w kontekście zgromadzenia, nigdy zaś nie nawiązuje się do liturgii, w której wierni nie są obecni. Co ciekawe, poprawiona definicja z 1970 roku nie odnosi się do tego zarzutu, gdyż nie wprowadza żadnych sformułowań, które jakoś nawiązywałyby do wartości liturgii niezależnej od obecności wiernych.

Odnośnie do ostatniego zarzutu autorzy *Krótkiej analizy* sugerują, że pierwotna definicja zestawia na równi różne sposoby obecności Chrystusa, więc, co za tym

²⁸ Potwierdza to sama definicja w słowach: „Do lokalnego zgromadzenia Kościoła świętego odnosi się w szczególności sposób obietnica Chrystusa”. Co prawda, obecność sformułowania „w sposób szczególny” może sugerować rzeczywistą obecność eucharystyczną, ale takie rozumienie nie jest w definicji rozwijane.

²⁹ W tym przypadku również należy podkreślić pewne rozróżnienia terminologiczne. Dla protestantów nie jest nieakceptowalny termin „ofiara” odnoszony do Mszy św. Jest on możliwy w znaczeniu ofiary „uwielbienia” lub „dziękczynienia”. Katolicy natomiast, powołując się na to słowo, będą je rozumieć przede wszystkim w znaczeniu ofiary „prześlągania”, co dla protestantów jest nie do przyjęcia. Zob. tamże, s. 104–105.

³⁰ Według teologii protestanckiej, ponieważ Msza św. nie jest prawdziwym urzeczywistnieniem ofiary Chrystusa, przewodniczący liturgii nie musi otrzymywać specjalnej mocy do sprawowania wieczerzy Pańskiej. Według teologii katolickiej kapłan, zanim będzie mógł celebrować ofiarę Syna Bożego, musi otrzymać do tego specjalną moc w sakramencie święceń. Z tego powodu funkcja katolickiego celebransa nie polega na zwykłym przewodniczeniu liturgii, ale na jej prawdziwym urzeczywistnianiu.

³¹ Dla porównania można zobaczyć terminologię stosowaną wobec celebransa przez Głowę: W. Głowa, *Służba Boża*, Lubaczów 1986, s. 123–124.

idzie, miesza substancjalną obecność Syna Bożego z Jego duchową obecnością. Zarzut ten jest słuszny w tym sensie, że autorzy definicji nie wspominają w ogóle o istotowej, czyli najważniejszej, obecności Chrystusa w konsekrowanych postaciach, a skupiają się na podkreśleniu Jego obecności duchowej. Zmodyfikowana definicja wprowadza bardzo ważne zdanie rozróżniające poszczególne sposoby obecności Syna Bożego i faworyzujące Jego obecność w konsekrowanym chlebie i winie³².

METODOLOGICZNA ZŁOŻONOŚĆ PROBLEMATYKI DEFINICJI Z 1969

Zasadniczy problem w ustaleniu zakresu katolicyzmu punktu siódmego *Ogólnego wprowadzenia* z 1969 roku wiąże się z odpowiedzią na pytanie, czy przy definiowaniu pojęć religijnych konieczne jest posługiwanie się określeniami konstytutywnymi w rozumieniu danej konfesji czy do prawomocności definicji w ramach określonego wyznania wystarczy posługiwanie się wyrażeniami, choć drugorzędnymi, to niebłędnymi z punktu widzenia wyznawców określonej konfesji. Jest prawdą, że Mszę św. w ramach katolickiej teologii można definiować w kategoriach zgromadzenia, uczyty czy wieczerzy, kapłana zaś w terminologii przewodniczącego, czyli terminów wykorzystanych w pierwszej definicji z 1969 roku.

Wydaje się, że w takim przypadku nie można mówić o „nieprawdziwości”, gdyż definiowane pojęcie implikuje wykorzystane konotacje³³. Nie można również mówić o „niekatolicyzmu”, ponieważ definicja Mszy św. nie posługuje się terminami nieakceptowanymi przez katolików. Oznacza to, że definicja z 1969 roku z katolickiego punktu widzenia jest zarówno prawdziwa, jak też katolicka.

Przy wykorzystaniu drugorzędnych kategorii w definicji Mszy św. pojawia się problem zbieżności z terminologią typowo protestancką, która wykorzystywana jest do wyrażenia doktryn niezgodnych z nauczaniem katolickim. Z tego powodu terminy wykorzystane w definicji z 1969 roku, odczytane w sensie zupełnym³⁴, są do przyjęcia przez protestantów, ale nie do zaakceptowania dla katolików. Katolicy mogliby zaakceptować taką terminologię, w przypadku gdy zakładaliby jej niezupełność i konieczność uzupełnienia o pewne dodatkowe określenia nieobecne bezpośrednio w tekście pierwotnej wersji definicji.

³² W poprawionej definicji tylko ta obecność jest opisana przez dwa przysłówki. Ten rodzaj obecności wspomniany jest także na samym końcu, co można by odczytać jako jej drugorzędność względem innych rodzajów obecności, wspomnianych wcześniej.

³³ Z nieprawdziwością ma się do czynienia wtedy, gdy określa się jakąś rzeczywistość w kategoriach konotacji, których dane pojęcie nie zawiera.

³⁴ To znaczy w takim, że wykorzystane określenia wyczerpują całość rozumienia Mszy św. oraz osoby kapłana do tego stopnia, że nie ma potrzeby dokładać do nich żadnych dodatkowych uzupełnień.

Poprawiona wersja *Ogólnego wprowadzenia* wprowadziła już terminologię i wyrażenia typowo katolickie, co sprawiło, że ten wariant definicji nie mógłby już być zaakceptowany przez protestantów³⁵. Mogą z tego wynikać dwie ewentualności. Może wyrażać to akceptację dla słuszności zarzutów postawionych w *Krótkiej analizie krytycznej* i chęć dostosowania tekstu do terminologii katolickiej. Druga możliwość jest taka, że autorzy *Ogólnego wprowadzenia* nie zgadzali się z zasadnością zarzutów, ale zdecydowali się na korektę w celu sprecyzowania definicji i uniknięcia niepotrzebnych dwuznaczności³⁶.

Wydaje się zatem, że szukając odpowiedzi na problem postawiony we wstępie niniejszego opracowania w kluczu metodologicznym, należy poczynić rozróżnienie na aspekt wystarczalności definicji w ramach określonego systemu³⁷ oraz na aspekt niewystarczalności definicji w ramach zbieżności terminologicznej większej liczby systemów³⁸. Zarzut niekatolickości czy nieprawdziwości definicji Mszy św. z pierwotnej wersji *Ogólnego wprowadzenia* byłby w takim razie niesłuszny w pierwszym przypadku, ale zasadny w drugim.

KONKLUZJE

Celem niniejszego opracowania było ustalenie zasadności zarzutu niekatolickości definicji Mszy św. zawartej w siódmym punkcie *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* w jego pierwotnej wersji z 1969 roku. Aby uczciwie podejść do problemu, należało ustalić okoliczności powstania obu definicji, zwłaszcza pierwszej, przeanalizować różnice w obu wersjach, dojść do konkretnych zarzutów sformułowanych w *Krótkiej analizie krytycznej* pod kątem samej definicji, weryfikując ich zasadność w świetle obu wersji dokumentu, oraz spojrzeć na problem pod kątem metodologicznym.

³⁵ W opinii autora najbardziej nieakceptowalnym dla protestantów terminem w poprawionej wersji definicji jest określenie *substantialiter*, gdyż nawiązuje ono bezpośrednio do substancjalnej obecności Chrystusa pod postaciami eucharystycznymi, co wszyscy XVI-wieczni reformatorzy, z wyjątkiem Lutera, ostro zwalczali. Warto jednak podkreślić, że nawet odnowiona definicja nie posługuje się najbardziej „uświęconym” katolickim terminem eucharystycznym, jakim jest słowo „przeistoczenie”. Por. M. Davies, *Liturgiczne bomby zegarowe Vaticanum II. Zniszczenie katolickiej wiary przez zmiany w katolickim kulcie*, Warszawa 2004, s. 37.

³⁶ Jak już zauważono, Kongregacja Nauki Wiary uznała zarzuty z *Krótkiej analizy krytycznej* za „przesadzone, niesłuszne, emocjonalne i fałszywe”. To przemawiałoby za drugą z wymienionych ewentualności.

³⁷ W przypadku tego aspektu poprawność definicji byłaby określana na podstawie niewykroczenia poza konotacje znaczeniowe przyjęte w ramach określonego systemu. Zakresem analiz byłby zatem konkretny system.

³⁸ W przypadku tego aspektu poprawność definicji byłaby określana na podstawie uchwycenia różnicy między różnymi systemami w odniesieniu do rozumienia konkretnej rzeczywistości. Zakres analiz nie zamykałby się zatem w jednym systemie.

W świetle przeprowadzanych analiz należy stwierdzić, że zarzut niekatolickiego charakteru definicji Mszy św. z siódmego punktu *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* z 1969 roku można uznać za słuszny pod warunkiem rozpatrywania problemu w pewnym kluczu metodologicznym. Oznacza to, że wspomniany zarzut jest zasadny tylko przy określonych założeniach na gruncie wykorzystywanej metodologii.

W ramach dalszych analiz nad poruszonym w niniejszym opracowaniu zagadnieniem warto byłoby podjąć kwestię wykorzystywanej przez katolików i protestantów terminologii na określenie ich rozumienia Mszy św. Cenne byłoby przebadanie, jakimi terminami opisującymi liturgię i jej rzeczywistość posługiwali się katolicy krótko przed i po 1969 roku po to, by następnie zestawić wykorzystaną terminologię z określeniami obecnymi w definicjach Mszy św. zawartych w obu wersjach *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego*. Pozwoliłoby to na ustalenie, czy pierwotna wersja definicji rzeczywiście wyróżnia się na tle nauczania katolickiego czy może jedynie opisywała Mszę św. tymi kategoriami, którymi zaczęto posługiwać się na pewnym etapie historii Kościoła katolickiego.

BIBLIOGRAFIA

- Amerio R., *Iota unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, Komorów 2009.
- Davies M., *Liturgiczne bomby zegarowe Vaticanum II. Zniszczenie katolickiej wiary przez zmiany w katolickim kulcie*, Warszawa 2004.
- Davies M., *Nowa msza papieża Pawła*, Warszawa 2014.
- Davies M., *Zniszczenie Mszy Świętej, czyli Godly Order Cranmera*, Komorów 2016.
- Głowa W., *Śłużba Boża*, Lubaczów 1986.
- Journet K., *Msza Święta. Obecność Ofiary krzyżowej*, Poznań 1959.
- Komisja Episkopatu do spraw Liturgii, *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971), nr 1, s. 1–76.
- Kowalski J., *Motu proprio „Summorum Pontificum” Benedykta XVI z 7 lipca 2007*, w: *Introibo ad altare Dei. Księdzu Profesorowi Stefanowi Koperkowi CR z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia kapłaństwa*, red. S. Koperek, Kraków 2008, s. 225–235.
- Krakowiak C., *Dlaczego nadzwyczajna forma celebracji Mszy Świętej?*, w: *Jedna wiara, jedna Msza. Od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, red. C. Krakowiak, B. Migut, Lublin 2009, s. 159–200.
- Krakowiak C., *Wiara, Kościół, liturgia*, Lublin 2016.
- Miazek J., *To czyńcie na Moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, Warszawa 1987.
- Miazek J., *Trzecie wydanie Mszału rzymskiego Pawła VI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 16 (2003), s. 181–199.
- Milcarek P., *Historia Mszy. Przewodnik po dziejach liturgii rzymskiej*, Dębogóra 2009.
- Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum. Editio iuxta Typicam*, Vatican 1970.

- Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Città del Vaticano 2002.
- Nadolski B., *Liturgika*, t. 4: *Eucharystia*, Poznań 2011.
- Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, w: *Leksykon liturgii*, B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1087.
- Ordo Missae. Editio typica*, Vatican 1969.
- Paweł VI, *Christifidelibus in Basilica Vaticana coram admissis de novo proxime inducendo Ordine Missae Beatissimus Pater loquitur*, „Acta Apostolicae Sedis” 61 (1969), s. 777–780.
- Słoma I., *Zwyczajna i nadzwyczajna forma rytu rzymskiego wzajemnym ubogaceniem*, „Roczniki Teologiczne” 61 (2014), nr 8, s. 153–162.
- Sacra Congregatio Rituum, *Instructio ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam*, „Acta Apostolicae Sedis” 56 (1964), s. 877–900.
- Sacra Congregatio Rituum, *Instructio altera ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam*, „Acta Apostolicae Sedis” 59 (1967), s. 442–448.
- Wit Z., *Nowe „Ordo Missae”*, w: *Ante Deum stantes*, red. S. Koperek, Kraków 2002, s. 253–264.
- Zachara M., *Krótką historia Mszału rzymskiego*, Warszawa 2014.

WAS THERE A NON-CATHOLIC DEFINITION OF THE HOLY MASS IN GENERAL INSTRUCTION OF THE ROMAN MISSAL IN 1969?

Summary

The definition of the Holy Mass which is included in seventh point of General Instruction of the Roman Missal was under strong attack by some people connected to Church's traditional terminology. The definition was accused of leaving Catholic terminology and creating interpretation under influence of Protestants. Thanks to analysis in this paper it can be claimed that the right of accusation of non-Catholic character of definition of the Holy Mass depends on methodology. If that definition is looked at from the aspect of analysis of the Holy Mass components, and of Catholic system, the accusation is unfair. If it is looked at on account of terminology and differences in understanding the same reality by various confessions, this accusation is justified.

Keywords: Holy Mass, Roman Missal, General Instruction of the Roman Missal, Ottaviani, Bacci, Ottaviani Intervention

Słowa kluczowe: Msza św., liturgia, Mszał rzymski, *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, Ottaviani, Bacci, *Krótką analiza krytyczna*